

REGIONÁLNĚ METODICKÝ POHLED NA SOUČASNOU PROBLEMATIKU ROZVOJE SPOLEČNOSTI

Ivana Mandysová

Katedra veřejné správy a regionálního rozvoje

Abstract: Regional - methodical view at the contemporary problems of the Society Development

Since 1989 there has been in Czech Republic renaissance of theoretical and empirical work on the regional politics. Using new tools - in particular, methods of analysis as stated in the article below, has emerged as one of the most existing areas of contemporary methodology of regional economics.

Česká republika se nachází ve fázi přechodu, jenž lze charakterizovat existencí celé řady problémů spojených s minulým vývojem a současným vznikem nových jevů a procesů vyplývajících z formování tržní ekonomiky. V obou případech je patrná výrazná regionální dimenze. Uvnitř republiky se po letech proklamovaného "vyrovnávání" sociálně ekonomického rozvoje projevily v posledním desetiletí nové závažné rozdíly mezi jednotlivými oblastmi (např. v úrovni infrastruktury, ve stavu životního prostředí). Další závažné disproporce lze očekávat v souvislosti s restrukturalizací a deetatizací ekonomiky. Předpoklady rozvoje jednotlivých regionů České republiky i vlastní regionální vývoj budou podstatným způsobem diferencovány a proto bude potřebné praktikovat systematicky regionální politiku.

Regionální politika je v zemích s tržním hospodářstvím běžnou a zároveň velmi významnou součástí celkové hospodářské politiky státu. V České republice je situace zcela opačná. Regionální politika zde de facto neexistovala, neboť splývala s politikou lokalizační, respektive rozmisťovací. Investiční a další zásahy centra do sociálně ekonomické reprodukce oblastí, směřující k relativnímu vyrovnávání oblastí, byly nesystematické, v intencích s centrálním pojetím ekonomiky měly výrazně administrativní charakter a jak ukazuje řada konkrétních případů, oblastní zdůvodnění alokace investic bylo jen záminkou pro prosazení resortně odvětvových zájmů. Tento přístup nelze v žádném případě kvalifikovat jako součást regionální politiky, přestože mohl být iniciován v duchu obdobné filosofie a cílů.

Proto dochází k novému formování systému regionální politiky. Jde však o velice složitý a rozporuplný proces, kdy na jedné straně značné mezery v systémových předpokladech (absence řady ekonomických zákonů a pravidel, neujasněné budoucí územně správní uspořádání) znemožňují komplexní rozpracování systému regionální politiky a jeho praktickou aplikaci, na straně druhé akutní problémy v některých regionech republiky (např. pohraničí, Ostravsko, Severní Čechy) si vyžadují přijímat okamžitá opatření. Nezbytným předpokladem pro koncipování regionální politiky je zpracování regionálních analýz a formulování strategií regionálního rozvoje.

Regionální rozvoj pramenící z běžného života lidí, skutečně "zdola" je chápán v pojetí místně založeného rozvoje. Základním výchozím bodem je zpravidla obec, oblast. Má komunitní základ.

Byly doby, kdy ohniskem regionu byl feudální zámek, spojený s roztroušenými usedlostmi nepravidelnými ekonomickými a politickými vztahy. V určité době se pak místo

zámku stalo ohniskem pro město. Obyvatelstvo se rozrůstalo a postupně se jednotlivé usedlosti samy staly sekundárními ohnisky pro nové obyvatele a procesy probíhající mezi složkami v síti spádového regionu vedly k jeho přeměně v homogenní region. Vzájemné vztahy mezi ohniskem a periferií se stávaly stále homogennější. Růst velkých měst v Evropské unii. Vedl k přeměně spádových regionů v homogenní regiony.

Jedním ze základních faktorů je pochopení regionality jako dialektického vztahu mezi syntézou (region jako entita) a analýzou (vymezení regionů). Teoreticky a metodologicky vzato můžeme k problému přistupovat nikoliv empiricky s omezením na jevovou úroveň. Můžeme považovat region za kategorii schopnou analýzy určitých vztahů pro realitu podstatných.

Bližší specifikace regionů nezávisí na počtu společných proměnných, ale na existenci, nebo absenci interakcí, vztahů a procesů mezi proměnnými. Rozdíl není v kvantitě proměnných, ale v jejich kvalitě. Regionální výzkum se zabývá studiem procesů v určité době na určitém území. Entita regionu je dána součtem vztahů a interakcí mezi prvky působícími uvnitř.

Regionální pohled na problematiku rozvoje společnosti jako výraz jednoty pohybu jednotlivých komponent sociálně-prostorové existence člověka (tj. ekonomických, sociálních, demografických, kulturních apod.) je tradičně zatížen vžitými schémata strukturace abstraktně pojatého společenského celku:

Pohled ekonomický:

Je v praktických otázkách spojen s prostorovým pojetím ekonomiky, s přístupy územně plánovacími a prostorově alokačními. Vychází zpravidla z výseku výrobních kapacit, obyvatelstva, přírodních zdrojů apod. lokalizovaných v daném územním rámci i z jeho podílu na celkovém ekonomickém potenciálu země, z jejich vzájemných funkčních vazeb. V nižší rovině dekompozice je obvykle využíváno členění podle ekonomické rajonizace, sídelní struktury, fyzicko-geografických struktur.

Pohled politicko-administrativní:

Je založen na kritériích organizace a hierarchizace územně-správních jednotek. K hlavním kritériím dekompozice patří přibližná vyrovnanost rozlohy územních celků stejně organizační úrovně, ekonomického i demografického potenciálu a politické váhy jednotlivých regionů s částečným, i když ne vždy důsledným přihlédnutím k jejich kulturně-politickým specifikům.

Pohled geografický:

Využívá rozčlenění teritoria v závislosti na výskytu, procesech formování a vývoje přírodních i společenských jevů, relevantních pro jednotlivé geografické obory. Kritériem regionalizace je jednak územní homogenita sledovaných jevů (zřídka procesů), spádovosti nebo nodality sociálně-ekonomických vztahů.

Pohled kulturně historický:

Je v metodologii v zásadě podobný koncepcím geografickým, akcentuje územně zařazené výsledky historického vývoje obyvatelstva a jeho skupin, jak v oblasti hmotné (architektura, artefakty), tak i duchovní (tradice, specifika kultury, vztah k prostředí apod.). Na základě procesů jejich prostorové distribuce pak usiluje o vymezení a charakteristiku regionů, zpravidla historicky definovaných.

Pohled přírodně-ekologický:

Je založen na klasické teorii ekosystémů, teritoriálních společenství a přírodních druhů, definovaných na základě homeostáze - od ekologického geosystému až po ekologii na nejnižší úrovni.

Sociologický pohled:

Klade důraz na sociální integraci jako na podstatné hledisko sociálně-prostorové strukturace společnosti. Historicky podmíněné typy a formy sociální integrace, t.j. jak v rámci sociálně-prostorové jednotky - komunity, územního společenství, tj. regionu v sociologickém pojetí, tak i v rámci širšího regionu (státu, Evropy) jsou zpravidla východiskem pro výklad územní struktury společnosti i základních procesů, které formují její vývoj.

Vedle zmíněných nejfrekventovanějších metodických přístupů nebo i mezi nimi využívá řada vědních, ale i praktických oborů vlastních kritérií územní dekompozice a územní strukturace.

Ani pojetí vztahů ekonomické a sociální stránky rozvoje společnosti nemůže vycházet ze stejného principu územní diferenciaci, jednotlivé přístupy se budou lišit jak co do struktury a váhy používaných kritérií, tak i v metodologických kritériích. Jednotlivé pohledy na současnou problematiku regionálního rozvoje a zapojování do evropských struktur nejsou vždy jednoznačné, mohou se odlišovat co do používaných kritérií a schémat, mohou být v mnohých aspektech i rozporné.

Dosavadní výzkumy v této oblasti v České republice mají přesně opačnou tendenci než v evropském měřítku a navozují spíše situaci postupné redukce představy domova na nejtěsnější sociální a prostorový okruh života jednotlivců a stále markantnější odtržení představy domova zejména od regionu jako obytného celku.

Objektivita nebo subjektivita regionů má zcela jiný obsah v humanistických vědách než v přírodních vědách. Základna regionality není příroda sama o sobě, ale ve vztahu k člověku. Region proto můžeme chápat pouze na pozadí společensko -prostorové organizace objektivní skutečnosti (společnosti), která proniká do lidské subjektivity (na úrovni jedince a komunity).

Z hlediska zkoumání regionu nelze přistupovat jednoduchým způsobem k sociálně ekonomickým a fyzikálním jevům. Studium specifických rysů regionu bereme potom za základ pro analýzu zásadních rozdílů mezi nimi.

Oblasti mohou spolu být srovnávány, avšak nikoliv jednoznačně ztotožňovány, protože má každá navíc k opakovatelným kvantitativním prvkům, charakteristickým pro průmyslové oblasti, své vlastní, místní kvalitativní specifické znaky. Avšak nelze zaměňovat každou specifičnost za výjimečnost, nýbrž lze s ní pracovat jako s částí většího celku. Přes specifické jevy, přes jejich jednoznačnost, můžeme dojít k všeobecně platným závěrům, avšak to jen tehdy, jestliže je jejich specifičnost chápána jako relativní a jestliže zvolíme vhodné metody, jak s těmito jevy pracovat.

Při volbě správné metody zkoumání regionu si nedovedu představit lepší příklad pro vysvětlení správného chápání specifičnosti, než samotného člověka. Každá lidská bytost je jedinečným jevem na zemi, nemá kopii, má svou vlastní hodnotu, ať již ve své konstruktivní,

nebo destruktivní podobě. Avšak tento jedinečný jev, lidská bytost, může komunikovat s jinými lidskými bytostmi a podílet se na společné činnosti. Odlišní jedinci se spolu spojují a zakládají rodiny, klany, kmeny, společenství. Mohou se spojovat podle profesí, politického, kulturního, uměleckého, náboženského založení. Jedinec, vzhledem k svým kvalitám, tvoří část skupiny, nebo skupin, které se chovají typicky, specificky a vytvářejí sídla, osady, státy, národy.

Jako adekvátní se pro tento účel jeví metoda analýzy - proces cílené dekompozice strukturovaného objektu na jednotlivé komponenty, prvky a vazby mezi nimi, které jsou pak podrobeny hlubšímu, cílenému zkoumání. Opětovným spojením, sjednocením a shrnutím jednotlivých poznatků (metodou syntézy) dosáhneme vyšší žádoucí úrovně poznání a teprve tím relativně završíme proces poznání.

Kvalitativní analýza materiálních podmínek života v rámci územního celku (regionu) navazuje na široce chápané hodnotové preference obyvatelstva, na reprodukci socio-kulturních vzorců v oblasti spotřeby a formování potřeb obecně. Metodickým východiskem je zde sociologická interpretace fenoménu regionu (planeta Země, Evropa, stát, národ, region, domov) v jeho různých sociálních významech, především ve vazbě na sociální a prostorové souvislosti života společnosti, života rodiny, života jednotlivce.

Dalším metodickým přístupem je pragmatické vymezení jisté oblasti za účelem splnění určitého cíle. Hranice a proměnné jsou určeny předem a nevykonává se nic více, než úkol, jehož rámec byl vymezen. Nazvala bych tuto metodu metodou funkčního regionu. Funkční region může být plánovaným regionem, vymezeným pro výzkum určité proměnné v prostoru, vymezením vybraných regionů (např. v Evropské unii), atd. Tento typ metody zkoumání regionu, jak jsem měla možnost posoudit z současné literatury týkající se tématu, se často používá při vědeckých výzkumech různých oblastí, přičemž funkční region bude zároveň i geografická oblast charakterizovaná celkovou lidskou aktivitou.

Logickým posouzením toho, co jsem již uvedla výše, dospívám k návrhu použití systémového přístupu - systémové analýzy jako výzkumné metody v regionalistice a regionálním rozvoji. Výraz "systém" používám ve smyslu jako přístup k jevu ne k jeho izolovaným detailům, ale jako k soustavě komponent, kde je významnost vztahů mezi těmito komponentami a jejich okolím zakotven v probíhajících procesech. Systém znamená více, než jen součet komponent, liší se od pouhého součtu jednotlivých detailů. Tato připomínka se tedy netýká kvantity, ale vzájemných vztahů mezi komponentami. Detaily bez vztahu k systému nejsou jeho součástí.

Systémově analytický přístup může dát odpověď na některé základní problémy regionálního rozvoje. V některé literatuře se setkávám z námitkami proti systémovému přístupu v geografii, regionalistice a regionálním rozvoji. Spočívá v tom, že systémy jsou stavěny na numerických analýzách a tedy jevy, které nemohou být matematicky vyjádřeny, nemohou tvořit systémy. Avšak v geografii existují komplikované systémy, jejichž hranice nejsou vždy pevné, takové, jako např. systém "sucho". Jsou v něm obsaženy klimatické, agrotechnické a rovněž sociálně ekonomické složky (využívání půdy, louky, politická rozhodnutí, finanční pomoc, mezinárodní spolupráce, atd.). Běžně používané techniky systémové analýzy je možno na společenské systémy aplikovat v omezené míře, protože se všeobecně jedná o systémy příliš složité, obtížně definovatelné a přizpůsobitelné pro kvantitativní analýzu.

Některé studie, které se zabývaly většími jednotkami, jakou je např. Evropská unie, pojednávají za prvé o všeobecných vlastnostech regionu (systém) ve vhodném měřítku, rozsahu a pak v mnohem detailnějším měřítku se zabývají subregiony. Vezměme pro příklad analýzu a strategii rozvoje města. Jedna z mnoha kapitol takové studie by se mohla zabývat systémem silnic. Jestliže bych předpokládala, že není zapotřebí pojednávat o systému silnic detailněji, než o jiných urbanistických subsystémech, rozhodnu se nevstupovat do technologických, ekonomických, nebo řídicích detailů. Avšak, jestliže vyvstane potřeba se detaily silničního systému zabývat, protože bylo zjištěno, že jsou zvláště důležité pro fungování urbanistického systému jako celku, je možné rozšířit měřítko studie na tento jednotlivý subsystém a jeho vztah k ostatním subsystémům, které však již nejsou tak důležité, aby rovněž vyžadovaly tak podrobný výzkum. V jiném místě například bude nejdůležitější jiný urbanistický subsystém, např. systém zásobování vodou, systém vzdělávání, zaměstnanosti, atd.

Pozornost je třeba věnovat konkrétním formám vnímání prostoru jako sociálního fenoménu a skutečným rolím prostředí regionu v životě lidí, zejména s ohledem na budoucí vývoj v rámci Evropy.

Jako maximálně vhodná se jeví sociální analýza regionu, protože je korektivním činitelem ekonomické koncepce územního rozvoje. S ní souvisejí a jako podstatné se jeví následující problémové oblasti:

- Vnímání sociálních parametrů prostoru - ve smyslu sociální organizace území, prostorově podmíněných sociálních vazeb (specifická sociální struktura území regionu)
- Role subjektivního faktoru v rozvoji regionu v závislosti na konkrétních, historicky založených podmínkách a specifických okolnostech rozvoje území. Jde o otázky životních aktivit obyvatelstva ve vztahu ke vnímání kvality prostoru - tj. k šířeji pojaté kultuře života
- Ekonomické parametry prostoru v představách obyvatel - např. typické výrobní aktivity charakteristické pro dané území v představách obyvatel, nevyužité hospodářské zdroje, nové organizační možnosti ekonomického využití zdrojů, názory na adekvátnost výrobní struktury daného regionu apod.
- Prostorová satisfakce - spokojenost s prostorovým rámcem života včetně podchycení signálů nespokojenosti v podobě latentních migračních záměrů, územní rozpojitosti jednotlivých životních aktivit
- Vztah k přírodním kvalitám prostoru v různém smyslu - od lidských aktivit až po aktivní tvorbu a ochranu přírodních podmínek života

Tyto jevy jsou úzce spojeny s celkovou sociokulturní atmosférou regionu, v níž se nepřímou odrážejí především jednotlivé sociální a demografické struktury, jak z hlediska jejich zastoupení v populaci, tak především ve vztahu k sociální homogenitě (heterogenitě) území.

Podstatné jsou především otázky sociálního prostředí, sociální a technické infrastruktury sídel i území, historický význam a rozvojové perspektivy regionu a jeho funkce v celkové sídelní struktuře země apod. Jednotlivé faktory v různé míře ovlivňují vznik určitého typu a kvality sociálního a současně i prostorového chování obyvatel.

LITERATURA:

WEBER, M. *Metodologie, sociologie a politika*. Přel. M. Havelka. Praha: OIKOYMENH, 1998. 354 s. ISBN 80-86005-48-8

TULKA, J. *Věda a vědecká metodologie 1*. Pardubice: Universita Pardubice, 1995. ISBN 80-7194-015-1

CIHELKOVÁ E., HOMOLOVÁ I., JAKŠ J., KLÍMA M., MÍTKOVÁ V. *Některé otázky předvstupní strategie České republiky do Evropské unie*. Praha: VŠE, 1999 ISBN 80-7079-299-X

KADEŘÁBKOVÁ J., MATES P., POSTRÁNECKÝ J., *Úvod do regionálních a správních věd*, Codex Bohemia: Praha 1996, ISBN 80-85963-18-3

ISARD W., AZIS I., DRENNAN M. *Explaining and forecasting: regional flows*: Ashgate, Aldershot, 1998 ISBN 1-85972-410-8

ISARD W., BRAMHALL, D., CARROTHERS, G. *Methods of regional analysis: an introduction to regional science*: MIT Press, Cambridge, 1962, ISBN

Kontaktní adresa:

Ing. Ivana Mandysová
Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní
Katedra veřejné správy a regionálního rozvoje
Studentská 84
Pardubice 532 10
Ivana.Mandysova@upce.cz

Recenzoval: prof. PhDr. Karel Lacina, DrSc., UPa, FES
Katedra veřejné správy a regionálního rozvoje